

Tamás Amaryllis

A gondolkodás luxusa

Beszélgetés
Sebeők Jánossal (2.)

Foto: Bánházi Mihály

– Az oktatási rendszer, mint a gondolat, csak az a mód, az a csatorna, amin keresztül az *Encyklopédia 2000* hatni tud.

– Igen. De az oktatási mód, mint innováció nem elégséges, hisz bármilyen pozitív oktatási rendszer is kizárólag azokat az információkat tudja strukturálni, melyek jelenleg hozzáférhetőek. Ha itt megállnánk (egy jó oktatási modellnél akár), az olyan lenne, mintha a *ptolemaioszi* csillagászatot oktatnánk a legkorszerűbb számítógépes eszközökkel. A *ptolemaioszi* csillagászat vilásképi értelemben elavult, tévedés volt. És azt hiszem, hogy hasonló módon az egész rendszer, amiben most élünk – tévedés, működőképessége ellenére is. A csernobili atomerőmű szintén egy műszakilag elavult, de működőképes konstrukció. Dolgok tömegét tudjuk megcsinálni; az elv, az értékrend, a „paradigma” (hogy *Kunra* hivatkozzam), ami ezek mögött a – műszaki értelemben sikeres – vállalkozások mögött áll – azonban rossz.

– Következésképpen új paradigma kell.

– És ez az új paradigma új fogalmakat igényel, hogy átstrukturálja mindazt, amit a világról tudunk anélkül, hogy a világról eleddig szerzett ismereteink hitelét alapjaiban megtagadná. Tehát nem arról van szó, hogy *Ptolemaiosz* után *Galilei* vagy *Newton* azt állította volna, hogy „nincsenek bolygók” – csak, hogy „másképpen mozognak”, illetve „a mozgás mögött más erők és más összefüggések keresendők”. Az új paradigma nem azt mondja, hogy amit eddig láttunk vagy tudtunk, az nem létezik, az hibás. Hanem éppen ellenkezőleg: amit eddig tudtunk, beilleszti egy összefüggő, koherens struktúrába. Ezt az újrastrukturát én megadiszciplinának neveztem el, érzékeltetvén, hogy ez az összes eddigi diszciplinák – művészet, természettudomány, társadalomtudomány, politika – fókuszpontja.

– Kultúrtörténetileg az *Encyklopédia 2000* nemcsak előre, hanem akár a kezdetekig szándékozik visszatekinteni. Egyszemélyes

ügy valójában? És ön csak kiszolgáló „személyzetet” keres? *Hawking*-nagyságú elméket – egy *Diderot*-i volumenű vállalkozáshoz?

– Olyan társakat keresek, akik az adminisztratív és pénzügyi feltételeket biztosítják. Szaklektorokat, akik ellenőrzik, átolvasásuk az *Encyklopédia 2000* szövegét. A szellemtörténet azt bizonyítja, hogy nagy egyéniségek nehezen tudnak együttműködni. Mert minden egyes nagy szellem – önálló értékrend. *Platón* és *Arisztotelész* nem tudott volna – ha alkalma lett volna – kidolgozni egy közös filozófiai rendszert. Ugyanez mondható el *Freud*ról és *Jung*ról. *Freud*nak ugyan tanítványa volt *Jung*, de másképpen látta a dolgokat. És egy olyan filozófia, amely *Jung* és *Freud* munkásságának eredőjeként volna leírható, nem működőképes. Bele kell gondolni abba, hogy több ezer éve az igazán nagy alkotások filozófiában, irodalomban, de beszélhetek festészetről is, egy *nomen* alatt voltak életképesek. *Leonardo* és *Michelangelo* sem tudott összefogni. Az összefogás a művészetek területén inproduktív fogalom. Tehát arra jelenleg nincs szükség, hogy ebbe a munkába én ekvipotens elméket bevonjak, mert akkor az személytelen és üzenetérték nélküli filozófia volna.

– Arra viszont szükség van, hogy szaktudományos értelemben az esetleges tévedéseket kiszűrjék.

– Nem vagyok tévedhetetlen, és nem is vallom magamat annak. És arra is szükség lesz, hogy amikor ez a nézetrendszer megjelenik és olvasható lesz, akkor immár az ekvipotens elmék ezt megvitassák, cáfolják, bizonyítsák. De a megmértetés, a világ meghatározó szellemi erőivel való konkrét kommunikáció és érintkezés csak akkor lehetséges, amikor én már lettem kártyáimat a „kártyaasztalra”. Ahogy a kártyajátékhoz is pénz szükségeltetik (nagy tételekben főképp), úgy ehhez a játékhoz is elengedhetetlen a tőke.

– Az Akadémiai Nagylexikon becsült költségigénye hétmilliárd forint.

– Ilyen jellegű könyv, még ha egyszemélyes enciklopédiáról van is szó – és nyilván nem harminc-negyvenezer oldalról (én három és négyezer oldal körülre tervezem a terjedelmét) –, komoly tőkebefektetést igényel. Főképpen azért, hogy ne érje utol ezt a könyvet a *Quasimodo-i* sors. Ne nyomják el a nagy nemzetközi kiadók, a nagy nemzetközi gazdasági csoportok által finanszírozott eszmék. A magas értelmiségi szintek műveltségi portfóliója is tudatosan a nagy gazdasági hatalmak által kerül kidolgozásra. Azok az előnyök, amiket egy angol vagy egy francia szerző élvez mindmáig egy orosz vagy egy kínai szerzővel szemben – gazdasági tényezőkre vezethetők vissza. Kevés az olyan kínai, mint *Nien Cheng* aki át tudta törni ezt a gátat. Gondoljunk bele, hogy az egymilliárd kínai közül páran biztosan tudnak írni, és Kínában, ahol még nincs demokrácia, bizonyára nagyon sok kézirat lappang a fiókokban – a publikálás legcsekélyebb esélye nélkül...

– *Jelenleg tehát úgy áll a helyzet, hogy megvan az apportvagyony: ez a maga aya. Ezenkívül – gondolom – van egy írógép. Nincs számítógép, nyomtató. A védnökök – láttam már egy reprezentatív névsort – végül is miben segítenek? Hogy minél több vállalkozó legyen, aki ebben az ügyben fantáziát lát és befekteti a pénzét?*

– Igen. Ők adják ennek a könyvnek a szellemi másodfedezetét. Azt a hitelt, amit az én nevem önmagában nem tud képviselni. Mert bármilyen szenvedélyes is az *Encyklopédia 2000* megalkotására vonatkozó szándékom, a legtöbb ember számára földolgozhatatlan, hogy egy egyéni alkotás szellemi nagyságrendje meghaladhatja a kollektív alkotását. Tehát föltétlenül kell, hogy a bennem és az ügyben bízók bizalmi tőkéje erősítse ezt a vállalkozást. Nem vagyok egyedül. Épp ma kaptam egy rendkívül megható, erőt adó levelet Határ Győzötől.

– *Abban biztos vagyok, hogy a mű egy példányban el fog készülni. De mintha a megvalósításhoz elengedhetetlenül szükséges pénzhajhászás eredményeképpen kitolódni látszana az a bizonyos dátum, amit „hallgatási fogadalma” kezdő időpontjaként jelölt meg. Ez képtelenség, amúgy is. Kell, hogy legyenek kiválasztottak, akikkel kapcsolatot tart, hogy ez a dolog menni tudjon a maga útján. Hogy ön zavartalanul ennek szentelhesse az energiáit, idejét.*

– Anno én a közélettől vonultam vissza. Minden olyan tevékenységtől, mint erre céloztam is, ami nem függ össze az *Encyklopédia 2000*-rel. Egy mű kétféleképpen vérezhet el. Olyképpen, hogy nem írják meg, vagy pedig úgy, hogy megírták ugyan, de nem jut el az olvasókhöz. A „22-es csapdájában” vagyok, mert ha az előfinanszírozáson dolgozom, akkor nem tudok teljes mélységben foglalkozni a művel; ha viszont kizárólag a művel foglalkozom, akkor is felelőtlen vagyok, mert félok, hogy megfelelő háttér nélkül nem akad kiadó, vagy ha akad, lenyeli szőröstül-bőröstül. Ez nem érdekem. Számomra – és itt térnék vissza a beszélgetésünk kezdetén elhangzott oktatási modellhez – az *Encyklopédia 2000* egy új világkultúra kiindulópontja. Ennek egyszemélyben kell hogy legyen producer és rendezője.

– *A rendező többé-kevésbé mindig kiszolgáltatott a producernek...*

– Ezért aztán a nagy rendezők előbb-utóbb saját filmvállalatot alapítanak, önmaguk finanszírozzák az elképzeléseiket. Ettől kezdve lehet alkotóilag szabadnak tekinteni őket. Én is alkotói, művészi szabadságomért küzdök akkor, amikor nem kívánom ezt a könyvet teljes egészében jogilag kiszolgáltatni egy kiadónak, nem akarom alárendelni esetleges szerkesztői ízlésdiktátumok-

nak. Egy gazdaságilag működőképes nemzetközi holdingot szeretnék létrehozni, mely ezt az új kultúrát terjeszteni tudja. Tehát nemcsak az *Encyklopédia 2000*-ről, hanem annak CD-ROM-ra vitt, videokazettákra írt változatairól is szó van. Arról, hogy én értékhardozó emberként egy új értékrend le-téteményeseként ökológiai tudatformálást műveljek. De nem a szó iskolás, cserkészés értelmében, hanem hatékony eszközökkel.

– *Paradox módon tehát előbb igen rámenősen – miközben ön irtózik ettől – kell megteremteni ennek az anyagi bázisát.*

– Ahhoz, hogy az *Encyklopédia 2000*-re épülő kultúra, mint egy önálló, új kultúra választható szemléletmód, más értékrendek mellett választható értékrend létezni tudjon, artikulálnia kell magát. A pártállam idején azt mondták, nincs szükség sokféle folyóiratra, nincs szükség „irányzatosodásra”. Legyen egy vagy két nagy folyóirat – a *Kortárs* vagy az *Új írás* például, és ezek – úgy mond – „helyet szorítanak” a legkülönbözőbb irányzatoknak – ez az igazi demokrácia. Ez nem demokrácia – ez diktatúra. Az igazi demokrácia az, hogy minden értékrend a maga territóriumán belül manifesztálni tudja önmagát. Legyen ez az értékrend egy irodalmi irányzat vagy a népi kultúra. Hiszen olyan népi kultúra nincs, hogy a csángók egyidejűleg a matyók, a románok, a csehek viseletét hordják magukon. Akkor az egy „semmilyen” népviselet. Ugyanez érvényes arra is, amikor valaki (egy személy) kisugároz egyfajta kultúrát. Az a kultúra, az a nézetrendszer, az *valamilyen* és nem *másmilyen*. Az *Encyklopédia 2000* formai mibenlétére vonatkozó elképzeléseim szintén egyediek. Nem szeretném, ha a csicsás-modern enciklopédiákra hasonlítana. Szellemisége inkább a századelő és a századvég nagy összefoglaló munkáira, vagy netalántán az újranyomtatott Szent Tamás-i életműre kell hogy emlékeztessen. Szeretném, ha – amiképp a Pester Lloyd is úgy indult be újra, hogy felvállalta egy az egyben a régi címet, a régi tipográfiát – az *Encyklopédia 2000* is az emberi készségekre épülne. Tehát fotók helyett inkább metszetek, grafikák díszítsék majd. Lehet persze szó számítógépes grafikákról is, hiszen nem akar ez korszerűtlen enciklopédia lenni. De színesség helyett méltóságot sugározzon. Ez azonban olyan műszaki, nyomdatechnikai és egyéb részleteken múlik, melyeknek kimunkálására nincs módom akkor, ha nem vagyok szabad.

– *Emberi és alkotói szabadság... Vargha Jánossal beszélgettem a nyáron Bős–Nagymarosról, még az újabb rendszerváltás előtt. Nem került be az interjúba egy nagyon szellemes és elgondolkodtató következtetése az ő és a Duna-kör Alternatív Nobel-díjával (1985) kapcsolatosan. Amikor megkértem, hogy mutassa be ezt a díjat – mitől „alternatív”, kiket érdemesítették rá ez idáig –, azt válaszolta: ha jól utánagondol, azokat, akik megpróbálják jóvátenni az okozott környezeti károkat, melyeket a Nobel-díjas tudósok jól, rosszul alkalmazott találmányai nyomán a világ elszenved. Az ön enciklopédiája olyan szellemben készül – úgy sejttem –, amit nem vezet torz tekintélytisztelt. Nem tart a tudományok és azok felhasználásának ambivalenciájával kapcsolatos állásfoglalás nehézségeitől? Kiknek, miféle különleges elemeknek szánja ezt a könyvet, ezt az új gondolkodásmódot? El fog-e jutni például a ruandai emberekhez, ahol a népesség nyolcvan százaléka analfabéta, ötven százaléka HIV-fertőzött? Az utcán tizenhárom-tizennégy éves gyerekek urai egy háromszáz méteres korsetnek – karabélyal a hónuk alatt. Vagy: a „tett halála az okoskodás” – alapon vágott bele – csak azért? Éppen azért?*

– Semmelweis is belevágott a maga hitének tárgyába. A technokrácia hivatkozik a világ jelenlegi állapotára akkor, amikor megpróbálja a cselekvőket a cselekvésről lebeszélni. Nem fog eljönni a belátható történelmen belül egy olyan időszak, amikor a gondolkodás ne számítana luxusnak, ne számítana fényűzésnek.

Én viszont éppen ellenkezőleg fogom fel. Minél drámaibb a helyzet, és minél több karabélyos ember grasszál Ruandában vagy Boszniában, annál inkább, és annál kiáltóbban van szükség az enciklopédistákra, van szükség Cousteau-kra, Attenborough-kra.

Számomra például rendkívül rokonszenves Joyce, aki nem különösebben foglalkozott az első világháborúval. Miközben az *Ulysses* maradandó értékek bizonyult, az első világháború kora már nagyon „eltávolodott” a pszichikumunktól. Hisz – „meghaltuk”. Túl vagyunk a második világháborún, sőt... a – nem fegyverrel végigvívott – harmadik világháború utáni korban élünk. Egyébként nem gondolom azt, hogy kizárólag a magasabb elméknek készül ez a mű. Kétségkívül tabudöngető lesz, mert a szintézist fölállalni már önmagában véve az. De az *Encyklopédia 2000* nem minősíthető egy alternatív világ hadüzenetének a létező világ ellen. Inkább olyan, mint egy hormon, ami a teljes létező világot strukturálja át. De: nem szünteti meg... Ahogy a hormon sem szünteti meg az embert – csak a kislányt, amikor nővé érik. Én így kívánom átalakítani a világot. Tehát nem mondom azt, hogy a világ, vagy a nyugati civilizáció mindenestől fogva rossz, le kellene cserélni valami másra, és ez a más az *Encyklopédia 2000* által nyújtott alternatíva. Én azt mondom, hogy még éretlenek vagyunk sok tekintetben, még agresszívok vagyunk, mint a polpotista gyerekek, mint azok a ruandai gyerekek, akikről beszélt. Ideje volna fölőlni, ideje volna átmenni egy érési stádiumon, és ezt a maturációt kívánja az enciklopédia elősegíteni.

– *Térjünk rá Na-Ne Galériás ötletére. Hogyan jutott eszébe, hogy „kihívja” Papp Lászlót?*

– Mediális lény vagyok, tehát közvetíteni szándékozom a humán és a reál diszciplínák között, a természet és az ember között. Túl ezeken, hiszek abban, hogy Magyarország csakis az emberi teljesítmények alapján kerülhet rá tartósan a térképre. És abban is hiszek, hogy minden nemű és fajú emberi teljesítmény becsülendő, legyen szó akár sportról, akár természettudományról, akár irodalomról. Amikor arra gondoltam, hogy a különböző teljesítmények egymás iránti szolidaritása miképpen volna valahogy pregnánsan és performance-jelleggel kifejezhető, szinte azonnal adódott Papp László személye, aki habitusában és teljesítményének jellegét illetően tőlem gyökeresen különböző személyiség. Olvastam, hogy fiatal gyerekeknek boksziskolát nyit, tehát változatlanul hisz abban, amit egész életében csinált. Felkerestem, és először az enciklopédia szakmai védnökségére kértem meg. Szinte ezzel egyidejűleg támadt az ötlet, hogy *miért is ne szállhatnánk ringbe egymásért!* Üzenetértéke lehet annak, hogy két ember nemcsak csépelni képes egymást. Szeretném, ha ez a vállalkozás éppannyira megélhető volna az emberek számára, mint például Papp László vagy Fa Nándor vállalkozása... Körülhajózni a Földet – ugyancsak kockázatokkal teli kaland, és ennek ellenére vagy éppen ezért, tömegeket mozgat. A humán kultúra letéteményesei is képesek erre. Bár egy mű megalkotásának szándéka, mint pozitív érzület – a túlnyomó többség számára – rendkívül nehezen élhető meg. Ha valaki körül akarja hajózni a Földet, ha valaki meg akarja

maszni a Csomolungmát, akkor a szándékáért eleve tisztelik – függetlenül attól, hogy leesik a Csomolungmáról, vagy elsüllyed az a bizonyos hajó. Szeretném, ha egy új értékrend létrehozásának a szándéka is emberi szimpátiát tudna kiváltani. Ehhez emberszabásúnak kell lennie, és talán akkor a legemberszabásúbb, hogyha bokszolómezebe bújjik, s egy teljesen „más” életfölgással *ütközik meg* a szó pozitív értelmében. Papp Lászlót meg fogom tanítani írógépelni, hogy rádöbbenjen, püfölni a gépet ugyanolyan nehéz feladat, mint ringbeszállni valakivel. A gép nem üt vissza, de a papírnak, a megformálódó szövegnek ellenállása van. A cél az, hogy én is átérezek valamit a gyakorlatban abból, hogy mit jelent ütni, ütések kapni, ütések elhárítani. A meccs arról fog szólni, hogy akár ilyen körülmények között is, mint ami az ütésekkel való kommunikáció, őrizzük meg az emberségünket. És ez az est természetesen az *Encyklopédia 2000* ügyét is szolgálja. Hiszen a híre eljuthat az érdeklődőkhöz, a befektetőkhöz, ugyanúgy, mint Papp Laci boksziskolájának a híre, hiszen ez egy kétfókuszú játék.

– *Beszélgetésünkkor még öt év és két hónap van hátra 2000-ig. Fel akar vonulni ide a toronyba, hogy kizárja a véletleneket, az életet az életéből? A saját sorsa az Encyklopédia 2000 elkészültének a sorsa lesz?*

– Igen. Én ezért a könyvért jöttem a világra. Az *Encyklopédia 2000* – fedőnév. A valódi név mágikus szó, mint a ZEN vagy a TAO... Nekem valóban nem lesz az öt év alatt saját életem. Egy viszonylag hermetikus térbe zárom magam, de elmenekülni nem lehet. Remeteségem azonban, akárcsak a KETREC-demonstráció, vagy éppen ez a PAPP LACIS-demonstráció – nem öncélú. Hanem életem áldozati följánlasként való alárendelése az enciklopédia igényeinek. A kétezres dátum pedig nagyon jó dramaturgiai időpont arra, hogy az ember – és az emberiség – újragondolja és átgondolja a történelmét.

Sebeők Jánost a „Hidak a Jövőbe Alapítvány” 1994. decemberében Liska Tibor Díjjal tüntette ki „a múlt, a jelen és a jövő ideológiai szintézisének kidolgozásáért”. – (A szerk.)

